

Назви птахів, що функціонують у мовній картині світу Б. Лепкого, представлені двома семантичними групами: ті, що несуть позитивну конотацію (*ластівка, чайка, орел*), і ті, що супроводжуються негативною оцінкою (*індик, ворон, гайвороння*).

Значна частина порівняння цієї мікрогрупи поєднує зовнішні риси людини з загальною позитивною оцінкою. Скажімо, порівняння *людини з орлом* – це не лише зовнішня подібність, а й внутрішня характеристика – ознака сили і мудрості, наприклад: «...Виговський, у синьому жупані, високий, ставний, з вірлинним носом і бистрими очима, як орел» (1,85).

Створенню зовнішнього портрета сприяють порівняння з *журавлем, півнем, горобцем*, у яких акцентовано увагу на фізичних діях людини, наприклад: «Одарка підносилося і витягала шию, як журавель на чатах» (1, 78).

Порівняння з птахами містять мікрогрупу, в якій об'єктом порівняння виступає крило (крила). Створюючи зорові, орнаментальні картини, ці порівняння ґрунтуються на дієсловах-назвах фізичних дій і процесів, динамічних ознак, напр.: «...два десятки пустилися направо й наліво, як два крила»... (1,31); «...він випустив із жмеї шаблю, замахав руками, як крилами» (1,41). Порівняння з *крилами* є елементом глибокої психологічної характеристики персонажа. У стислій, конденсованій формі порівняння інформує про стиль життя героя, вподобання, вчинки, інтереси, наприклад: «Король з напухлим від морозу лицем лежав одягнений на ліжку. Полинаний синій каптан..., високі чоботи, жмутки волосся біля висок, як крила, котрі йому спокійно всидіти не дають, – несуть кудись, За Урал, до Євфрату, до Гангу, щоби лиш не тут, а все далі і далі» (1,48).

Описи батальних сцен також активізують порівняння з птахами, які несуть у своїй семантиці мотив неспокою, смутку, тривоги, розпачу, надаючи контекстові сповільненої, епічної тональності, наприклад: «Кілька вистрілів, кілька здавлених криків, кілька недоповіджених прокльонів, і тільки вітер шумів і Русаво-сіра хоругов, як страхітна птиця маяла над потухаючим огнем» (1,177).

Порівняння з рослинами в мовній картині світу Б.Лепкого представлені видовими і родовими назвами типу *дерево, квітка, гілка, дуб, льон, мак, барвінок*; рідше – назвами плодів: *картопля, сарбуз, горох*. Родові й видові назви рослин та плодів виконують вторинну функцію художнього зображення зовнішності людини загалом або частин людського тіла. Уособленням фізичного розвитку, сили в мовній картині світу Б. Лепкого є порівняння *як дуб*, наприклад: «Вийшов парубок здоровий, як дуб» (1,85).

Традиційними в українській літературі є порівняння, створені на асоціаціях *очі – рослина*. У мовній картині світу Б. Лепкого ця тема втілюється в образах *очі, як льон, як терен*, які мають виразну національну конотацію, наприклад: «Біля кожного сиділа (дівчина)...з очима, як цвітучий льон і з косою, як льняне повісмо» (1,331); «...коси чорні, аж сині, ті личка білі, як алябастер, очі як терен, то знов як фіялки, а уста як кармазин (1,70).

У мовній картині світу Б. Лепкого активно функціонують складні образи, що ґрунтуються не на одній, а на багатьох асоціаціях, втілених в кількох порівняннях в межах мінімального контексту, напр.: «Коні робили боками, як ковальськими мішками, пара бухала з них, як у лазні з блях...»(1,32), «Струни бренили ледве почутними звуками. Скиглили тихо, як осін-ній вітер під вікном, шелестіли, як сухий очерет і хлипали, як скривджена дитина» (1,91); «(вітер) То харчав як бішена собака, то хлипав як дитина» (1,224); «Його шабля виляса в воздуху, як блискавка, спадала на карки як грім, підтинала ноги як коса, то сичала як гадина, то дзвонила як дзвінок» (1,44); «Шведи про ніщо друге й не гадають, лиш про свого короля. Вони ним дишуть як повітрям, впиваються як вином, кохають його як дівчину, а бояться як смерті» (1,92).

Лексико-семантичне наповнення і функціональне навантаження порівнянь, що функціонують в історичній повісті Б.Лепкого «Полтава», мотивуються насамперед традиціями жанру, національним простором історичної прози. Виступаючи засобом вербалізації історичного колориту епохи, зовнішнього і внутрішнього портрету персонажа тощо, порівняння є активним текстотворчим компонентом, одиницею мовного світу письменника.

Література

1. Лепкий Богдан. Полтава.– Львів: Червона калина, 1991. – 408 с.

Гулівець Н. О.

ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ДОЗВІЛЛЯ В СВІТЛІ КОГНІТИВНОГО І ЛІНГВО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Один із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики представлено розробкою теорії концепту й, відповідно, концептуального аналізу. Наше дослідження є спробою аналізу концепту ДОЗВІЛЛЯ з позицій когнітивного й лінгвокультурологічного підходів. Обраний об'єктом дослідження концепт розглядається на матеріалі творів сучасної англійської літератури, що дозволяє скласти уявлення про проведення вільного часу в Англії наших днів, а також відтворити репрезентацію цього концепту в мові.

Для виконання окресленої мети ставиться завдання виявити зміст концепту ДОЗВІЛЛЯ з урахуванням лінгвокультурологічного аспекту й структури концепту в рамках родовидових семантичних зв'язків. Аналізований мовний матеріал доповнюється мовленнєвими ілюстраціями реалій життя. Актуальність дослідження визначається його спрямованістю на проведення аналізу мовних одиниць з позицій когнітивного підходу.

Когнітивна лінгвістика, досліджуючи інтелект, свідомість, мовленнєворозумові процеси людини [3, с. 22; 18, с. 3], урахує також такі питання як ментальні сутності й становища, воля, інтенції, уявлення про зовнішній світ, сформовані конкретною культурою [24, с. 169]. Таким чином, при урахуванні ролі культурних складових, людина вивчається як особа, детермінована культурою й історією [21, с. 102].

Вивчення людського фактора в мові розглядається як одна з першочергових проблем лінгвістики, оскільки когнітивна парадигма усе більше здобуває антропоцентричний характер, орієнтований на пізнання людиною

навколишнього світу й себе в цьому світі [19, с. 307]. Різні аспекти функціонування людського інтелекту відбиваються в концепті, що формується в міру придбання когнітивного й комунікативного досвіду [12].

Отже, концепт розуміється як глобальна розумова одиниця, ментальний прообраз, що перебуває між фрагментом світу й словом і відбивається у свідомості людини. Це багатомірна й багатокомпонентна ідеальна ментальна сутність, що являє собою квант структурованого знання й дозволяє певним чином характеризувати мовні категорії [1, с. 8; 2, с. 16, 28; 4, с. 23-24; 21, с. 91; 26, с. 19]. Концепт подається як одиниця пізнання світу, цілісне утворення особливого виду, якому властива здатність поповнюватися, змінюватися й відбивати у свідомості людський досвід і картину світу [6, с. 163; 8, с. 91].

Концепти – це згустки культурного середовища у свідомості людини, тобто поняття, занурені в культуру [10, с. 143; 20, с. 43]. У такий спосіб, уявлення про культуру відбиваються, в першу чергу, в мові, що втілила в собі досвід певних поколінь [22, с. 21].

Концепт ДОЗВІЛЛЯ, представлений у статті на прикладі сучасного англомовного матеріалу, репрезентується як ментальне поняття, що займає відповідну нішу в національнозумовленій концептосфері. Культурний досвід, запас знань, умінь і навичок людини й народу в цілому відбиваються в цьому концепті. Наприклад,

– *He had two pastimes that were assets to the colonel: he was an excellent chess player and he loved crosswords* [29, с. 43];

– *I only stopped for a work-out at lunchtime and a cup of tea with Mrs. Bradshaw. What a smashing lady! I've invited her out for lunch tomorrow* [30, с. 81].

З погляду лінгвокультурологічного підходу, концепт визнаний етносоціокультурним фактом, відбитим у свідомості мовної особистості – індивіда, члена соціальної групи, представника етносу й людства, що актуалізує такі концептуальні ознаки, як історична детермінованість, універсальність/унікальність, обумовлена особистісними, соціальними й національними факторами, цінність для окремо взятої культури [5, с. 10].

У цьому зв'язку концепт ДОЗВІЛЛЯ можливо розглядати як універсальний, тому що він знаходить втілення у всіх культурах й, відповідно, мовах: основна концептуальна ознака – вільний час – має загальнолюдський статус. Дозвілля – це час, з одного боку, вільний від роботи/навчання, а з іншого – використовуваний як можливість змінити рід діяльності й/або провести його в особистих інтересах і розвагах.

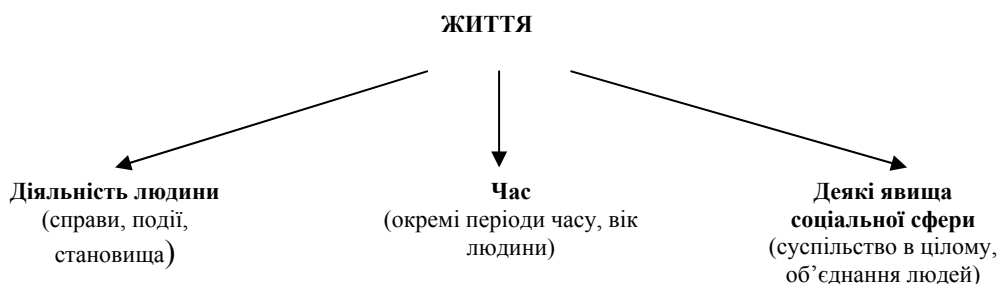
Концепт ДОЗВІЛЛЯ може бути також визначений як етносоціокультурний, тому що в концепті зберігається національна пам'ять носіїв мови [17, с. 183]. Концепти детермінуються культурними факторами [11, с. 8] і споконвічно формуються націями на основі почуттєвого досвіду й практичної й пізнавальної діяльності її представників [4, с. 25]. Проте, хоча концепти й носять соціально відпрацьований характер, вони є особистісно зумовленими [16, с. 39]. Цей факт вказує на індивідуальну сторону змісту концепту й пов'язує його природу з особистісним фізичним, пізнавальним і соціальним досвідом людини [28].

Культурологічні властивості концепту ДОЗВІЛЛЯ дозволяють виокремити його особливості в мовленнєвому матеріалі як:

- **універсальні**
 - *«So what are you doing this afternoon?» Merrily murmured. – «Go for a walk, shall we, Mrs. Watkins?»* [33, с. 135];
 - *Now I must leave you to get on with your unpacking, but I'll pop in later, my dear, and we'll have a chat* [29, с. 156];
- **етносоціокультурні**
 - *We went to the pictures, to parties and to discos, and we wrestled* [31, с. 15];
 - *The insiders who know about these things tell me that the high-table chat over dinner at the Oxford and Cambridge colleges is much the same* [30, с. 2];
- **індивідуальні**
 - *Rory heard the noise from the elevator down the hall. He found Pandora dancing naked, head back, arms stretched wide, whirling, feral, howling her ennui* [32, с. 24];
 - *Those of us who didn't work, or who, like me, worked after school but not at weekends, met on Saturday afternoons to walk up and down the High Street, spend too much time and too much money in Harlequin Records, and 'treat ourselves' to a filter coffee, which we regarded as the last word in French cool* [31, с. 19].

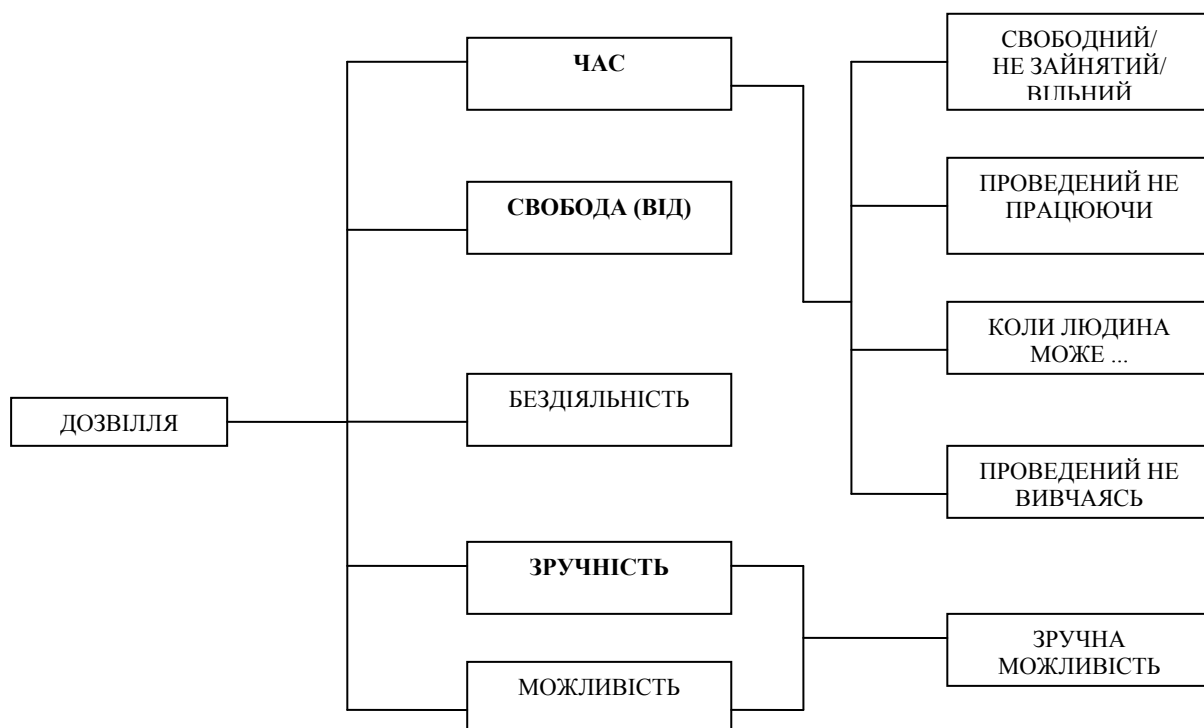
При описі структури концепту слід зазначити, що вони визначаються в термінах інших концептів [25]. Вони утворюють складні ієрархії, де більш прості концепти можуть бути об'єднані або трансформовані з метою створення більш складних, що займають більш високу позицію в ієрархії; вони ж, у свою чергу, можуть бути використані для створення більш складних концептів [9, с. 77; 27, с. 148]. Зокрема, концепт ДОЗВІЛЛЯ може бути описаний як складова більшого концепту ЖИТТЯ, тому що «опис слів-концептів народної культури може бути зроблено через зазначення їхніх зв'язків з іншими концептами тієї ж культури» [15, с. 117].

Життєдіяльність людини концептуалізується за допомогою образ-схеми Контейнер: навколишній світ осмислюється як контейнер, що є вмістищем для контейнерів меншого розміру [23, с. 8], при цьому дозвілля є невід'ємною частиною діяльності людини:

Інший спосіб опису структури концепту ДОЗВІЛЛЯ визначається в термінах відносин включення, або родовидових семантичних зв'язків. Цей тип семантичних відносин пронизує всю лексичну систему мови й забезпечує цілісність й ієрархічну структуруацію вокабуляру, що складається з низки взаємозалежних і супідрядних мікросистем [7, с. 15; 14, с. 73].

Лексичні одиниці, за допомогою яких вербалізується концепт ДОЗВІЛЛЯ, можуть бути представлені як певна змістовно впорядкована сукупність, пов'язана відносинами родовидової підпорядкованості:

Для виділення компонентів змістовної структури концепту з максимальною деталізацією необхідно встановити всі можливі його опозиції [13, с. 30]. Так, виявляється, що опозиції концепту ДОЗВІЛЛЯ містять три рівня узагальнення. Компонент *leisure* виявляється як мінімальний спільний компонент всіх членів ієрархії. Всі члени системи є поняттями зі складною структурою, наприклад:

[Час] проведений не працюючи – час – дозвілля:

- *But it's hard to see that, sometimes, on a Sunday morning, when you're maybe ten hours from going down to the pub for a drink and the first conversation of the day* [31, с. 149];

[Час] коли людина може робити, що вона бажає/вибірає – час – дозвілля:

- *There's The Nightfly by Donald Fagen, because she'd never heard it, and some blues compilations samplers I decided she ought to have, and a couple of jazz-dance things I bought for her when she started going to a jazz-dance class, although it turned to be a different and frankly much crappier form of jazz-dance* [31, с. 168];

Свобода, надана припиненням діяльності – дозвілля:

- *He changed the wheel for me, I said I'd buy him a drink, so we went across to the Black Swan* [33, с. 300];

Можливість робити щось особливе чи припущене – дозвілля:

- *You can't imagine that they're going to burn people in here; you can imagine, however, some iffy happy-clappy new religious group meeting for a sing-song once a week* [31, с. 190].

Винятком є лексема *leisure*, що відповідає верхній межі узагальнення.

Таким чином, проведено дослідження змісту й структури концепту ДОЗВІЛЛЯ розкриває його багатомірність і багатокомпонентність: лінгвокультурологічний аналіз дозволяє описати кілька змістовні рівні концепту, а структурні особливості дають можливість розглянути концепт як образ-схему Контейнер, а також

представити їх у термінах гіперо-гіпонімічних відносин. У межах продовження й поглиблення вивчення внутрішнього змісту й структури концепту ДОЗВІЛЛЯ міститься перспективність його подальшого дослідження.

Джерела й література

1. Андрусак І. В. Неологічна картина світу англомовного суспільства кінця ХХ століття // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, факультет іноземної філології, 2000.
2. Бабушкін А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996.
3. Бехта І. А. Концептосфера у динаміці (текст і дискурс у світлі когнітивно-дискурсивної парадигми) // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, факультет іноземної філології, 2001.
4. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии: Учебное пособие. – Тамбов: ТГУ, 2000.
5. Добровольская Е. В. Концептуализация семьи в русской языковой картине мира: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Томск, 2005.
6. Кагановська О. М. Проблема спрямованості інтертекстуальних зв'язків при реконструкції текстових концептів // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, факультет іноземної філології, 2000.
7. Князева Г. Ю. Гиперо-гипонимическая структура лексики и языковая картина мира // Картина мира: лексикон и текст (на материале английского языка). Сборник научных трудов. Вып. 375. – М.: Московск. гос. лингв. ун-т, 1991.
8. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: МГУ, 1996.
9. Лэнекер Р. Природа грамматической валентности. – Вестник МГУ. – Сер. 9. Филология. – 1998. – № 5.
10. Малыгин В. Т. Культурные концепты и их отражение в австрийской фразеологии // Филология и культура: Материалы III-й Международной научной конференции 16-18 мая 2001 г. / Отв. ред. Н. Н. Болдырев: В 3 ч. Ч. 1. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2001.
11. Маркелова Е. В. Когнитивно-семантическая структура имен деятельности: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Томск, 2004.
12. Мишланова С. Л. Вербализация медицинских концептов в разных типах медицинского дискурса // Первая российская конференция по когнитивной науке. – Казань, 2004. <http://www.ksu.ru/ss/cogsci04/science/index.htm>
13. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика): Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1983.
14. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988.
15. Никитина С. Е. О концептуальном анализе в народной культуре // Логический анализ языка: Ментальные действия / РАН. Ин-т языкознания. Отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, Н. К. Рязцева. – М.: Наука, 1993.
16. Павлючко И. П. Концептуальная организация художественного текста эмотивной языковой личностью // Филология и культура: Материалы III-й Международной научной конференции 16-18 мая 2001 г. / Отв. Ред. Н.Н. Болдырев: В 3 ч. Ч. 1. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2001.
17. Положин М. М., Венжинович Н. Ф. Концепт як базова когнітивна сутність // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, факультет іноземної філології, 2000.
18. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: от сочетаемости к семантике: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. – М., 1999.
19. Рибачок С. Когезія та її когнітивний потенціал. Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, факультет іноземної філології, 2000.
20. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры. – М.: Академический Проект, 2001.
21. Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? // Язык и наука конца XX века / Под ред. Ю. С. Степанова. – М.: Институт языкознания РАН, 1995.
22. Чернейко Л. О., Долинский В. А. Имя *судьба* как объект концептуального и ассоциативного анализа. – Вестник Московского университета. – Сер. 9. Филология. – 1996. – № 6.
23. Чес Н. А. Функционирование метафорических концептуальных систем в текстах современной англоязычной прозы (на материале художественной литературы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2000.
24. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. – К.: АртЕк, 1998.
25. Heylighen F. Structuring Knowledge in a Network of Concepts. <http://pespmc1.vub.ac.be/Papers/StructuringKnowledge.html>
26. Lakoff G. Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its challenge to Western Thought/ Lakoff, Johnson. – New York: Basic Books, 1999.
27. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar. – Stanford: Stanford University Press, 1987. – Vol. 1.
28. Osorio J. Metáfora y análisis conceptual del discurso. <http://www2.udel.cl/~prodocli/serie/ARTICULO1.htm>

Джерела ілюстративного матеріалу

29. Cookson C. A House Devided. – L.: Corgi Books, 2000.
30. Hamer M. A Deadly Lie. – L.: Headline, 1992.
31. Hornby N. High Fidelity. – L.: Indigo, 1995.
32. Newbery G. Sand and Slingbacks. – L.: Warner Books, 1999.
33. Rickman P. The Wine of Angels. – L.: Pan Books, 1998.

Дацька Т. О.

ДИНАМІКА ВАРІАНТІВ ФОНЕМНОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА В АСПЕКТІ ЗАГАЛЬНОАМЕРИКАНСЬКОЇ ВИМОВНОЇ НОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ ГОЛОСНИХ ФОНЕМ)

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується вивченням динаміки функціонування варіантів поліетнічних мов, які, завдяки географічній дисперсії [1, с. 1] поширені на великих територіях, і якими користується значна кількість мовців. Тому логічною є зміна акцентів у фонетичній науці в кінці ХХ століття – на початку ХХІ століття в підході до аналізу фонетичних явищ з описової, статичної точки зору на динамічну, пояснювальну [2, с. 10]. За такого підходу одним із головних завдань фонетичних досліджень є пояснення еволюції й варіантного функціонування звукової системи мови.

Посилена увага мовознавців до вивчення динаміки функціонування варіантів поліетнічних мов з одного боку посилюється глобалізацією наукового та культурного життя, а з іншого – тим, що динаміка вважається невід'ємною властивістю мови в будь-який період її існування, і в синхронії, і в діахронії [3, с.451].

Хоча фонетичні та фонологічні особливості американської вимови як регіонального варіанта звукової системи англійської мови були висвітлені в працях зарубіжних [4; 5; 6; 7; 8; 9] і вітчизняних лінгвістів [10; 11; 12; 13; 14; 15], динаміка фонемної структури слова в аспекті загально-американської вимовної норми ще не була предметом спеціального дослідження фонетистів.

Тому метою цієї статті стало встановлення тенденцій динаміки варіантів фонемних структур слів в аспекті загальноамериканської вимовної норми в мікродіахронії шляхом зіставного аналізу порядку розташування варіантів фонемної структури слова за даними двох орфоепічних словників, що відбивають загальноамериканську вимову різних часових зрізів.